

Felsefi Düşün

Akademik Felsefe Dergisi

Nisan 2016 Sayı: 6 ISSN: 2148-0958

Hegel ve Hegelcilik

CONTENTS

Enver ORMAN // INTRODUCTION / 5

ARTICLES

Ömer B. ALBAYRAK - The Text in which the Hegelian Historicism Was Born: *The Positivity of The Christian Religion* / 7

Şule GECE ÇELİKKAN - 'Beautiful' as Finite Infinity in Hegel's Philosophy of Art / 31

Metin DEMİR - Does Hegel Have a Future? : Catherine Malabou's Plastic Hegelianism / 47

Sevgi DOĞAN - The Relation of Will and Democracy in Hegel's Philosophy / 79

M. Ertan KARDEŞ - The Meaning of War in Hegel and his Times / 111

İhsan Berk ÖZCANGİLLER - An Examination of the *Phenomenology of Spirit's* Aim, Manner of Progression and Method / 137

Özcan Yılmaz SÜTCÜ - Comedy as the Dialectics of Universal and Particular in Hegel / 173

BOOK REVIEW

Sevgi DOĞAN- Enver ORMAN: *Hegel'in Mutlak İdealizmi* / 195

HEGEL'İN FELSEFESİNDE İRADE VE DEMOKRASI İLİŞKİSİ

Sevgi DOĞAN*

THE RELATION OF WILL AND DEMOCRACY IN HEGEL'S PHILOSOPHY

Öz

Bu makalede demokrasi sorunu tartışılacaktır ancak demokrasi sorunu Hegel'in siyaset felsefisiyle ilişkili olarak ele alınacaktır. Fakat Hegel açısından demokrasinin sorunu nedir? Hegel neden bu kadar çok demokrasiye karşıdır? Hegel *Die Grundlinien der Philosophie des Rechts* (*Hukuk Felsefesinin Prensipleri*) çalışmasını ideal devlet anlayışını, siyasal görüşünü anlatmak için yazmıştır ve bu kitapta Hegel'in demokrasi eleştirilerini buluruz. Demokrasiyi yığın ve keyfi iradenin yönetimi olarak görecektir. Platon demokrasiyi oligarşiden çıkan bir yönetim biçimi olarak nitelendiriyordu; ona göre demokrasideki doymak bilemeyen özgürlük arzusu demokrasinin yıkımı ve zorbalığın doğuşunu getirmiştir. Hegel'in demokrasiye karşı çıkışı Platon'daki gibi aşırılıklardan dolayı ortaya çıkan bir sorun gibi görünmese de, o da halkın keyfiliğinden şikâyetçi olacaktır. Bu makalenin amacı, Hegel'in eleştirilerini, demokrasi sorununu anlamamızı kolaylaştıracak irade, keyfi irade, rasyonel, edimsellik gibi kavramlarıyla ilişki içerisinde ortaya koymaktır. Hegel sadece demokrasi biçimini eleştirmemiş aynı zamanda demokrasiye alternatif olarak yeni bir yönetim biçimi önermiştir. Bu açıdan bu makale onun ideal devlet biçimini, demokrasiye ilişkin temel sorununu ortaya çıkarmak amacıyla sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Hegel, demokrasi, irade, keyfi irade, rasyonellik.

* Scuola Normale Superiore di Pisa, Felsefe Bölümü Doktora Mezunu, Dr., e-mail: sevgidogan79@gmail.com.

Abstract

In this article, the problem of democracy will be discussed but it will be addressed in relation to Hegel's political philosophy. It is well-known how Hegel is against democracy. But what is the problem of democracy for Hegel? Why is Hegel very much against democracy? Hegel wrote *Die Grundlinien der Philosophie des Rechts* (*Elements of the Philosophy of Right*) to explain his ideal state, his political view and in this book we can find his critiques for democracy. He considers democracy as the governance of masses of people and arbitrary will. Plato defines democracy emerging from oligarchy as a kind of government; for him inappeasable desire of freedom leads the destruction of democracy and the rise of tyranny. Although the challenge of Hegel to democracy does not seem as a problem as in Plato which was thought to result from excesses, he also repines the arbitrary will of people. The main aim of this article is to reveal his critiques in relation to some of his concepts such as will, arbitrary will, rational, reality, which lead us to comprehend the problem of democracy. Hegel not just criticizes the form of democracy but also he suggests a new form of government as an alternative to democracy. In this regard, the article represents his ideal form of the state to reveal the fundamental problem of democracy.

Keywords: Hegel, democracy, will, arbitrary will, rationality.

Giriş

Bu makale, Hegel ile ilgili ve siyaset felsefesi kavramları üzerine yapılan belki de pek çok tartışmaya eklenilebilecek başka bir çalışma sunmaktadır; başka bir ifadeyle, demokrasi anlayışına ilişkin bir tartışma yürütmek amacıyla kaleme alınmıştır. Özellikle bu tartışmalar bağlamında Hegel'in 'halk' mefhumuna getirdiği asıl eleştiriler onun hukuk (hak)¹ felsefesi çalışmasında ele aldığı bir takım önemli ve

¹ Adriaan Th. Peperzak *Felsefe ve Politika: Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Önsözüne dair bir Yorum*, adlı kitabında Almanca *Recht* kavramının çevirisindeki zorlukları bahsederken, terimin anlam genişliğinden kaynaklanan zorluğa işarette bulunur. Notlar kısmında çevirinin zorluğuna özellikle dikkat çeker. 'Almanca *Recht* kelimesi çevirmenler için güç bir sorun yaratır çünkü ne 'hukuk' (*law*) ne de 'hak' (*right*) a

belirleyici kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır. Bu kavramları eleştirirken, ona karşı savunduğu sistem sunulmaya çalışılacaktır.

Hegel'in demokrasi kavramını anlamak için onun 'halk' kavramından ne anladığına bakmamız gerekir. Hegel bir devletin kendi varlığı için bir halkı (*Volk*) ya da ulusu ön varsaydığını ifade eder. O her zaman halk (*Volkgeist*) tininden—ruhundan—bahseder. Çünkü ancak bir halkın tını bir devletin kurumlarını ve bu devlete ait inançları inşa eder. Hegel'in halk tininden anladığı şey bir halk ya da bir milletin kendine özgü geleneklerinin, göreneklerinin, alışkanlıklarının ve inançlarının yarattığı tinsel birlikteliktir. Yani sadece dilsel ya da dinsel birliktelikler değil ama o halkın diğerlerinden fakını ortaya koyan inançlarının yarattığı uyumdur. Bu uyum ya da bu tinsel birlikteliktir ki kurumların şekillenmesine neden olur. Hegel *Hukuk Felsefesi* çalışmasının (§3) paragrafında², her halk ya da millet, özel milli karakterinin, tarihi gelişiminin ve tabii zorunluluklara bağlı şartlarının genel bütününden

kapsama ve anlama sahiptir.' [Adriaan Th. Peperzak, *Philosophy and Politics: A Commentary on the Preface to Hegel's Philosophy of Right* (Martinus Nijhoff Publishers, 1987), 11]. "Recht genellikle Hegel tarafından kullanılan çok geniş bir anlama gelir. Bu kavram sadece hukuk sisteminin çeşitli bölümlerinde (sivil hukuk, anayasal hukuk, suç hukuku, uluslararası hukuk, dava hukuku, vs.) okutulan pozitif hukuku değil fakat aynı zamanda, örneğin, ulusların ve dünya krallıklarının yükselmesine ve düşmesine izin veren tarihin "hakki" gibi bütün pozitif hukuktan önce gelen ve onun yerini alan hakkı (*right*) da gerektirir. Hegel'in hukuk felsefesi, insan hakları ve hukuk özgürlüğünün nesnel bir gerçekleşmesini oluşturdukları derecede, bütün dünyanın insan haklarının ve hukuklarının bir analizini sağlar. Bir tek ilkeden Hegel bu hukuk sistemini onun gerekli bölümlerinin bütünü içerisinde geliştirir." (Peperzak, *A.g.e.*, 1) Türk Dil Kurumunun hukuk (*law*) tanımı şöyledir: "1. Toplum düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze. 2. Bu yasaları konu alan bilim. 3. Yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek vb. davaları ilgilendiren bölümü. 4. Haklar. 5. Töre. 6. *mec.* Ahbaplık, dostluk." Hak (*right*) kelimesinin ise tanımı şöyle yapılmaktadır: "1. Adalet; 2. Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç; 3. Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk; 4. Verilmiş emekten doğan manevi yetki; 5. Pay; 6. Emek karşılığı ücret. 7. *sf.* Doğru, gerçek; 8. Tanrı."

Recht kavramı yukarıda ifade ettiğimiz anlamlarından sadece birine işaret eder. Aynı zorluk Türkçe çeviride de yaşanır. Hak ve hukuk iç içe kullanıldığı için Türkçe dilinde, çevirinin kimi yerlerinde hukuk ve hak kavramları bağlama göre kullanılmalıdır. Hukuk daha kapsayıcı ve bir sistemin ifadesi olduğu için Türkçe diline *recht* hukuk olarak çevrilmiştir. Hegel de zaten bir haklar (adalet) sistemi sunmaya çalışmıştır." Bkz., Sevgi Doğan, "Hukuk Felsefesinin Önsözüne Dair," *Teori ve Politika*, sayı:59-60, (2012).

² Metin boyunca '§' şeklindeki sembol Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (Çev. Cenap Karakaya, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1991) çalışmasındaki paragraflara işaret etmek için kullanılmıştır.

oluşur der. Her ne kadar felsefi anlamda bir halkın tininden bahsetse de siyasi anlamda halkı bir 'yığın' olarak değerlendirir. Bu yüzden de halkın doğrudan siyasete katılımını reddeder.

Hegel halkın yönetebilme iradesinden bahsederken, doğrudan yani kendi kendini yönetebilme becerisi olan demokratik yolla değil fakat dolaylı bir yolla siyasete katılımını dile getirir. Bu demokratik yönetimlerdeki gibi seçimlerle de gerçekleşmez. Bu açıdan 'irade' Hegel'in siyaset felsefesinin ve aynı zamanda genel olarak felsefesinin temel kavramıdır. Çünkü Hegel diyor ki hak iradenin olduğu yerde mevcuttur. Hukukun alanını tinsel bir alan olarak gören Hegel, özgür iradeyi onun temeline koyar.

§4 Hakkın zemini genel olarak tinsel (zihinsel) olandır; onun daha kesin olan yeri ve başlangıç noktası iradedir; bu irade özgürdür bu yüzden özgürlük hakkın özünü ve belirlenimini oluşturur, oysa hak sistemi gerçekleştirilen özgürlük alanıdır; ikinci bir doğa gibi tinin kendisinden hareket ederek ortaya çıkan dünya tinidir.³

Bu çerçevede Hegel'in demokrasiyle ilişkili olan irade kavramını nasıl ele aldığını ve tanımladığını incelemek onun neden bu kadar demokrasiye karşı olduğunu anlayabilmek açısından elzemdir. Burada iradeden bahsetmemizin nedeni özgür iradeye sahip bireylerin bu özgür iradelerini siyasal arenada Hegel açısından nasıl gerçekleştireceklerine dair sorumuzdan kaynaklanır. Politik sistemlerin sorunu, sınırsızca isteme gücüne ve eyleme gücüne sahip olan bireylerin özgürlüklerini genelin özgürlük anlayışıyla nasıl uzlaştıracaklarına dairdir. Bunu yaparken de kişinin şahsi varlığına zarar vermeden yapmaya çabalarlar. Hegel'in de ulaşmaya çalıştığı şey bu uzlaşımın. Birey hem rasyonel hem arzu ve irade sahibi olan bir varlık olarak tanımlanır. Onun rasyonel yanı ve sınırsızca arzu sahibi olan yanı arasında bir birliktelik hedeflenir. Burada kısaca Hegel'in özgürlük ve irade fikrinden ne anladığına

³ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevirisi yapılmıştır: G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie der Rechts*, <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Grundlinien+der+Philosophie+des+Rechts/Einleitung>, çevrimiçi 3 Şubat 2016 (Bu elektronik kaynakça bundan sonraki referanslarda 'Grundlinien' olarak geçecektir.); G. G. F. Hegel, *Lineamenti di filosofia del diritto*, çev. Giuliano Marini (Editori Laterza, 2005), 27; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, çev. T. M. Knox (Oxford University Press, 1952), 20.

bakmadan önce Hegel'in hak felsefesinin ilkelerini yazarkenki amacını ve yönetimini kısaca ele alarak başlayalım.

İrade Kavramı

Hegel'e göre, özgürlük hukuk sistemi alanında gerçekleşir. Özgür iradenin kendini evrensel olarak gerçekleştirdiği yer bu hukuk sitemidir. İrade genel anlamıyla kendini gerçekleştirebilme yetisidir. İrade Hegel'in de dediği gibi, pratik tindir. Hegel, "genelde pratik tin olarak kavranan irade, aklın daha sonraki doğruluğudur (*Wahrheit*)"⁴ der. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* çalışmasında, (§4) paragrafın ekler kısmında özgürlüğün aslında istencin temel bir belirlenimi olduğunu ifade eder. Hegel hak alanını tinsel öğelerden oluştuğunu ifade ederken bu tinselliğin en belirli olanlarının 'irade' ve 'özgürlük' olduğunu yani 'özgür irade' olduğunu belirtir. Özgürlük iradenin özü ve zaruri özelliğidir. İstenç diyor Hegel özgürlüksüz boştur. Yani bir şeye iradeli olma ya da bir şeyi isteme gücüne sahip olma ve bunu gerçekleştirebilme, özgürlüğün var olmasıyla mümkündür. Nasıl ağırlıksız bir bedenden bahsedemezsek, özgürlüksüz bir istenç boş ve anlamsız olacaktır.

Hegel'e göre özgürlüğün en çok tekrarlanan tanımı özgürlüğün istediğimiz ya da talep ettiğimiz şeyleri yapma yetisi olarak algılanmasıdır. Özgürlük anlayışına böyle bakanların, yani istediğini yapma yetisiyle ilişkilendirenlerin, sosyal yaşamın, hakkın, ahlakın, yasaların ve aynı zamanda günlük ihtiyaçların doğasını umursamadıklarını gösterir. Özgürlük sorumluluk ve ahlaki zorunlulukların farkındalığıyla ilişkilendirilmelidir. Hegel'e göre özgürlük anlaşılması gereken zorunluluktur. Bu bağlamda özgürlüğün iki ögesi söz konusudur: öznel ve nesnel özgürlük.⁵

Hegel aynı zamanda *Hukuk Felsefesi*'nde doğa yasaları ve insan yasaları arasındaki ayrıma dikkat çeker. Bu bağlamda, insan doğa yasalarından özgür olmaz fakat doğa yasaları sayesinde özgür olabilir. Bunun anlamı insan ne kadar çok doğa yasalarını anlar ise daha az ona maruz kalır ve

⁴ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevirisi yapılmıştır: Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 27.

"[...]sich als Wille hervorzubringen, welcher, als der praktische Geist überhaupt, die nächste Wahrheit der Intelligenz ist." (Notlar, §4)

⁵ Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, 57-58, 61 (§33, §40).

kendi özgürlüğünü onu kontrol ederek sağlar. Ne kadar çok anlar ise o kadar az dış dünyanın yaptırımlarıyla karşı karşıya kalır. Bu açıdan Hegel doğaya hâkim olabilmenin yolunu bilgi süreciyle ilişkilendirir. İnsanlığın tarihi bilginin elde edilmesinin tarihidir. Bu anlamda da Hegel'de her zaman dünya tarihi özgürlük bilincinin ilerlemesinin tarihidir. Hegel özgürlük fikrinin tarihin amacı olduğunu dile getirir. Hegel ne zaman tarihle ilgili bir şey yazsa, kendi çıkarlarına, arzularına, tutkularına sahip olan ve yaşamak için ayakta kalmaya çalışan insanın tarihinden bahseder. İhtiyaçları, arzuları peşinde giden ve yaşamak için ayakta kalmaya çalışan insan, bu ihtiyaçlarını toplum içerisinde sağlar. Bu anlamda Hegel, toplumla beraber özgürlük söz konusudur der. Diğerleriyle kurulan ilişki çerçevesinde özgürlükten bahsetmek mümkün olur. Peki, özgür iradeler olarak görülen bireyler siyasal arenadaki iradesine nasıl sahip olacaktır? Hegel iradenin tanımı ve aşamalarını şu şekilde yapar:

§5 (α) İrade saf belirlenimsizlik ögesini ya da Ben'in kendi içine saf yansımalarını içerir ki, bu öge ya doğa, ihtiyaçlar, arzular ya da dürtüler yoluyla dolayısıyla sunulan ya da herhangi bir araç tarafından belirlenen ve verilen her sınırdaki ve içerikte çözülür. Bu mutlak soyutluğun sınırsız sonsuzluğu ya da evrenselliğidir, kendi kendisinin saf düşüncesidir.⁶

Burada iradenin özelliği bütün belirlenimlerden kendini soyutlamaktadır. İrade burada içerikten yoksundur. Saf bir soyutluk söz konusudur. Fakat elbette bu iradenin yalnızca bir yanını oluşturur. Bu soyut anlamdaki irade her türlü sınırlamadan kaçır. Buradaki özgürlük boş soyut bir özgürlüktür. Sadece düşüncede ya da tasavvurda bir özgürlük mümkündür. Bu iradenin istediği şey ve inandığı şey de dolayısıyla soyut bir tasavvurdan, soyut bir düşünceden ibarettir. Saf evrensellikten başka bir şey değildir, kendi düşüncesinde sınırsızdır. İradenin bu sınırsız özgürlüğünü stoacının ve septiğin özgürlük anlayışıyla bir tutabiliriz. İrade buradaki sınırsızlık ve soyutlukla kalmaz daha fazlasını ister.

§6 (β) Ben, aynı zamanda, ayrımsız belirlenimsizlikten, ayrılaşmaya, belirlenime ve bir belirliliğin bir içerik ve nesne olarak varsayılmasına geçmiştir. Dahası bu içerik doğa tarafından verilmiş ya da Tin (*Geiste*, zihin) kavramından türetilmiş olabilir. Kendisini belirli bir şey olarak ortaya koyması sayesinde, Ben, ilkesel olarak, varlığa (*in das Dasein*)

⁶ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 28; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 21.

adım atar—bu, Ben'in mutlak sonluluk ya da tikelleşme (*Besonderung*) anıdır/uğrağıdır (*Moment*).⁷

Bu aşamada irade belirlenimsiz olandan, farklılaşmamışlık durumundan belirlenimli olana geçiş yapar. 'Ben' burada özel bir durumla, bir içerikle birlikte ortaya çıkar. Hegel genel olarak özel olanın evrenselde içerilmiş olduğu için bu ikinci durumun birinci durumda içerilmiş olduğunu ifade eder. Bu ikinci unsur kendiliğinde olan birinci unsurun kendini açıkça ortaya koymasıdır.

§7 (γ) İrade bu iki anın/uğrağın (*Moment*) birliğidir. *Tikellik* (*Besonderheit*) kendi içine yansır ve bu şekilde *evrenselliğe* (*Allgemeinheit*) geri döner; yani bu *bireysellik* (tekilliktir, *Einzelheit*). Bu Ben'in kendi kendisini belirlemesidir; aynı zamanda kendisini kendisinin olumsuzu yani sınırlanmış ve belirli olarak kendisini ortaya koyması demektir ve *kendisiyle özdeşliğinde* ve evrenselliğinde kalmak ve belirlenimde sadece kendi kendisiyle birleşmektir.⁸

Kendilik bilinci kendini evrensel yani her türlü içerikten yoksun olarak ve aynı zamanda kendi gayeleri olan, belirli bir obje olan ve içeriğe sahip olan tikel olarak tanımlar. Ancak Hegel bu iki unsuru ya da aşamayı da birer soyutluk olarak görür. Hakiki ve somut olan evrenseldir ve karşıtını da tikelde bulur. Fakat bu tikel kendinde mevcut olan evrensele geri dönüş yapan, yani kendi üzerine geri dönen ve böylece kendini evrenselle eşleştiren bir tikeldir. Bu birlik yani tikelin kendi üzerine dönüp kendini evrensel ile eşleştirme durumu 'bireysellik' ya da 'tikellik' olarak adlandırır.

Hegel notlar kısmında iradenin evrensel ve kendi kendisini belirler demenin iradenin hala soyut ve tikel olduğunu söylemek anlamına geldiğini yazar. Hegel diyor ki oysa bu irade determinasyonundan önce son bulmuş ve oto-determinasyonundan önce yani kendi kendine dönüşünden önce irade değildir. Ancak faaliyette bulunduğu irade olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzdendir ki Hegel irade pratiktir der. İrade dış dünyayla belli bir tezatlık içerisinde bulunur. İrade ancak bazı dış vasıtalar aracılığıyla kendi öznellik gayesine nesnellik verdiği takdirde

⁷ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 29; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 22.

⁸ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 30; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 23.

belirli bir duruma gelir. Böylece irade kendiliğinde ve kendisi için konumuna gelir.

§10 Bu içerik ya da iradenin ayırt edici belirlenimi her şeyden önce *dolaysızdır*. Bu yüzden irade sadece *kendinde özgür* ya da *bizim için özgürdür* yahut irade genel olarak kavramında iradedir. İrade ilk kendisine nesne olarak sahip olduğunda, *kendinde olan kendisi için* olacaktır.⁹

Hegel bu paragrafta da görüldüğü gibi ancak öznel olan iç amacımızı nesnel kıldığımız zaman kendisinde olan şey kendisi için olmuş olur der. Bu da dolaysız ve belirlenimsiz olan kendiliğinde iradenin faaliyetine işaret eder. Aslında Hegel'in kendinde ve kendisi için ayrımlarını değişen ve değişmeden kalan şeklinde ifade edebiliriz. Değişimi, dolayım ve dolaysızlık bağlamında mekân ve zaman ile ilişkilendirerek Hegel şunları ifade eder. "Böylece örneğin, *kendinde doğanın karşılıklı soyut dışsallığı mekândır ama kendisi için zamandır* (§10)"¹⁰

Yani ne demek istemektedir Hegel? Tabiatıta kendinde değişmeden kalan, kendi içine kapanık olan şey mekândır ama zaman tabiatı kendisi için şey yapandır. İrade bu haliyle yani dolaysız haliyle içgüdülerden oluşur. Bu içgüdüler dolaysız olarak benim içgüdülerimdir ve henüz belirlenmemişlerdir. Neden belirlenmemişlerdir? Çünkü her türlü objeyi amaçlayabilir ve her türlü yoldan kendini tatmin edebilir. Bu yüzden de henüz tam bir belirlenimliliğe sahip değildir. İsteddiği ve amaçladığı belli bir şey ve bunu tatmin etmek için belirli bir yolu henüz yoktur. Hegel bu bağlamda irade ancak gerçekliğini karar verdiği zaman mümkün kılar der. Yani iradenin kendine bireysellik formu vermesi karar vermesiyle alakalıdır.¹¹

Hegel karar vermenin, belirlenimsiz olma durumundan kurtulmak ve kendini diğerinin karşısında görünür kılmak olduğunu söyler. Karar vererek böylece kendisini belirli bir kişinin iradesi biçiminde ortaya koymuştur ve kendini başka bir kişiden bu kararlar ayırmıştır. Fakat bu karar henüz soyut bir karardır der Hegel. Bu karar henüz onun

⁹ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 32; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 24-25.

¹⁰ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 25.

¹¹ Karar vermeye ilişkin (*beschliessen*) şu paragraflara bakabilirsiniz: §12 (Not); §13; Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 33-34; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 26.

özgürlüğünün içeriği ve ürünü değildir. Peki, ne zaman bu irade gerçekten kendini özgür bir şekilde gerçekleştirir? İrade kendi kendisini içerik, nesne ve amaç olarak aldığı, evrensel form içine girdiği, kendisini sadece kendinde özgür irade olmaktan çıkardığı zaman kendisi için özgür irade olur. Özgür iradeye sahip olmak aynı zamanda kendi hakkında bilgiye sahip olmak yani kendi üzerine düşünmek anlamına da gelir. Hegel bu anlamda irade ve düşünce arasında bir denklikten bahseder. İnsanın düşünce vasıtasıyla kendi mahiyetinden haberdar olması gerçek iradeye sahip olmak demektir. Bu yüzden de köle özgürlüğünü bilmez çünkü kendi üzerinde düşünmez kendinden habersizdir.¹²

Kendi kendini düşünen bir birey, ancak irade sahibi olabilir, kendi kendini bilen birey kendi kararlarını verme yetisine sahip olabilir ve böylece bu kendilik bilinci, kendi içeriğini ve belirlenimini kendine verebilen bu birey hukukun, öznel ve nesnel alanın ilkesini oluşturabilir. Bu yüzden irade sahibi olabilmek Hegel açısından kendilik bilincine sahip olabilmek demektir. Bu bireyi özgür irade sahibi formu içerisinde hukuk ve ahlaklılık alanına taşır. Böylece bu öznellik ve nesnellik alanın ilkesi olur. Hegel daha sonraki paragrafta (§22) iradenin (kendinde ve kendisi için irade) potansiyel ya da bir olasılık olmaktan ziyade sonsuz bir eyleme hali olduğunu ve kendisini dışsal olarak var kılmak aynı zamanda iradenin içsellığı anlamına geldiğini dile getirir. Çünkü dışsallık içsellığın bir tezahürü ya da yansımasıdır. Bende içsel olan şeye karar verir, onu ister ve dışsallıkta gerçekleştiririm.

İradenin kendinde ve kendisi için şey olması onun evrensel karaktere sahip olduğu anlamına gelir. Bu evrensellik nesnesini aşan ve birer birer determinasyonlarını kat eden ve bu belirlenimler içerisinde kendi kendisiyle kalan iradeye, özgür iradeye denk gelir. Bu irade ancak gayesini gerçekleştirdiği zaman nesnellik kazanır. İradenin kendinde olan şeyi, kendi nesnesi haline getirmesi yani özgürlüğünü nesneleştirmesi ya da dışsallaştırması, iradenin kendiliğinde olan şeyi kendinde şey haline getirmesidir.

İradeye dair bütün bu söylediklerimizden çıkaracağımız şey Hegel'in iradeyi bu kadar cevhersel bir ilke olarak almasının nedeni hukuk alanında ve öznel ve nesnel ahlak alanında bu ilkenin temel olmasıdır.

¹² Konuyla ilgili Hegel'in ilişkili şu paragrafına bakabilirsiniz: §21 (Not); Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 38; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 29-30.

Asıl neden bu alanların bu ilke temelinde birbirlerinden ayrılmasıdır. Evrensel ve rasyonel birlik ancak bireyde kendinde ve kendisi için iradeler bağlamında sağlanabilir. Bu açıdan iradenin var olmasını sağlayan da hukuk alanıdır. Hukuk/hak alanı bireyi kendinde ve kendisi için varlık olarak mümkün kılar. İradenin kendini hukuk alanında özgür kılması aynı zamanda keyfi iradeden de ilişkisini kesmesiyle bağlantılıdır. Bu da bizi Hegel'in keyfi irade ve rasyonellik/akılsallık arasında kurduğu ilişkiye götürür. İrade ne kadar hak felsefesinin temelini oluşturuyorsa rasyonellikle o kadar onun merkezinde yer alır.

Rasyonelliğin/Akılsallığın Belirleyiciliği

Hegel'in felsefesinde rasyonelliğin yeri ve önemi, keyfi iradenin bir arada yaşayan insanların yaşamlarında açtığı çelişkiyle ilişkilidir. Hegel de zaten *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'nin 'Soyut Hukuk' başlıklı bölümüne bu keyfi iradeyi açıklamakla başlar. Bütün felsefi sistemi boyunca bu rasyonelliğin gerekliliğine ve zorunluluğuna vurgu yapar ve onu temellendirmeye çalışır. Bu yüzden de onun demokrasiden ne anladığını kavrayabilmek aynı zamanda onun rasyonellikten/akılsallıktan ne anlağına açıklık getirmektir. Hegel, kendinden daha çok ünlenen şu sözüyle—*Akılsal olan edimseldir, edimsel olan akılsaldır*¹³—aşında devlet anlayışının neye karşılık geldiğini ve bu bağlamda demokrasinin yetersizliğini tarihi gelişimi içerisinde açıklar. Öylesine korkmaktadır ki keyfi iradenin dünya düzenine hâkim olmasına; bu yüzden felsefesinin

¹³ "Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig." ("What is rational is actual and what is actual is rational.") Enver Orman'ın ifadeleriyle bu, şu anlama gelir: "Hegel açısından kendi gerçekliği için hiçbir mantıksal neden veya koşula sahip olamayan bir şey, zaten var değildir ve varolamaz." [Enver Orman, *Hegel'in Mutlak İdealizmi*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2015), 143]. Orman burada Hegel'in edimsellik ve gerçeklik diye Türkçeye çevrilen kavramları arasında ayırım yaparak kimi zaman Türkçede birbirinin yerine kullandığımız kavram çiftine açıklık getiriyor. "Kuşkusuz Hegel için edimsellik (*Wirklichkeit*) ve gerçeklik (*Realität*) arasında bir ayırım vardır. Edimsel olan gerçeklikteki akılsal ve dolayısıyla mantıksal öz olarak kalıcı olandır, öncesiz ve sonrasız olandır. Gerçeklikte yalnızca özsel ve kalıcı olan yoktur. İlineksel ve gelip-geçici olanda gerçeklikte özsel ve ideal mantıksal işleyişe göre varolur. Gerçeklik oluşa tabidir." (A.g.e., 144) *Wirklich* İngilizce 'actual' anlamına gelmektedir. Inwood'un sözlüğünde verilen açıklamaya göre etimolojik açıdan ve Hegel düşüncesinde *wirken* (etkili olmak) yani İngilizce 'to be active' ya da 'to be effective' (aktif, faal ya da etkili, verimli) ve *Wirkung* yani etki, tesir anlamındaki 'effect' kavramıyla ilişkilidir. Etkin, tesirli, faal, aktif olan geçerli olacak (*wirken*) ve etkisini gösteren olacaktır. Gerçek olmak etkin ve faal olmak demektir. [Michael Inwood, *A Hegel Dictionary* (Blackwell Publishing, 1992), 33-34].

temeline akli ve akli iradeyi koyar. Onun bu anlamda en önemli katkısı, eski Yunanlıların söylemi olan 'kendini bil' anlayışını yani 'kendi hakkında' ve 'dünya hakkında bilgiye sahip ol' anlayışını kendi bilincine varmanın temeline koymasındır.

Goethe *Faust* adlı eserinde, akli (rasyonel) ve keyfi (hazlar ve duygular) irade arasındaki çelişki ve çatışmayı gösterdiği Faust karakteriyle, Hegel'in neden rasyonel bir temellendirmeye ihtiyaç duyduğunun aslında açıklamasını verir. Aynı çelişkiyi ve çatışmayı Oscar Wilde'ın *Dorian Gray* adlı romanındaki karakterde gözlemlemek de mümkündür. Kendi aklını şeytana satan ve dünyanın geçici hazlarına kendini teslim eden ve dolayısıyla rasyonelliğin yani akli olanın yitimine neden olan bu iki karakter, böylece ahlaki olanın da yitimine neden olan çelişkiler ve çatışmalarla karşı karşıya gelir. *Faust*'ta Mephistopheles şunları söyler: "İnsanlığa vergi en yüce hasletler olan bilim ve akli hor gördün mü, kendini şeytana teslim etmişsin ve mahvolmaya mahkûmsun demektir."¹⁴

Bu noktadan bakıldığında görülecektir ki, Hegel açısından demokrasi gibi halka ya da yığına dayalı yönetim biçimleri, bireylerin kendi ruhlarını şeytana teslim etmeleri anlamına gelir. Çünkü bilimi ve akli hor görerek, duygulara ve keyfi istence—iradeye—dayanan yönetim biçimine kendilerini teslim etmişlerdir. Goethe'nin eserinde, Mephistopheles Faust'tan bilim ve akli bırakmasını ve hazlarının peşinde koşmasını salık verir. Faust böylece kendini arzularına bırakmaya karar verir. Faust aslında insanın trajedisini temsil eden bir karakterdir. Nedir bu trajedi? Hegel açısından insanın kendi sınırsız istenci yani özgürlük istenci ve bir 'başkası'yla var olabilme zorunluluğu arasındaki çatışmadır. Yani 'zorunluluk' ve 'sınırsızlık' arasındaki çatışmadır başka bir ifadeyle. Hegel'in amacı insanın içinde bulunduğu bu trajediden onu, bilim ve akıl yoluyla çıkarmak ve insanlığa kendi trajedisini aşmasının 'mutlak' yolunu göstermektir. Bu trajediden çıkış yolu öznelikten arındırılan ve aklın 'hâkim' olduğu hak alanın kendisidir.

Hukuk, ahlaklılık, hukuki ve ahlaki realite düşünceyle kavranır; rasyonel yani evrensel ve belirlenmiş formunu düşünce vasıtasıyla edinir. İşte kanun, bu formdur. Bunun için, keyfililikle yetinen, hukuku sübjektif inançtan ibaret gören bu duygusallık, haklı olarak, kanunu kendine en büyük düşman sayar. Hukukun vazifede ve kanunda aldığı şekil, ona, ölü

¹⁴ Hegel, *Hukuk Felsefesi*, 25.

ve soğuk bir lafız gibi, bir zincir gibi görünür. Kendisini burada tanıyamaz, özgürlüğünü burada bulamaz, çünkü kanun her şeyde bulunan akıldır ve duygunun, kendisini özelliği içinde yüceltmesine izin vermez.¹⁵

Hegel'in bireyi içerisinde bulunduğu trajediden (—bu trajedi insanın akıl ve duygusallık arasında ya da ahlaklılık ve rasyonellik arasında, hukuki olan arasındaki çıkmazıdır—) kurtarılmasının yolu hukukun ancak onunla kavranacağı 'düşünce'nin kendisidir. Ahlaki ve hukuki olan ve onların gerçeklikleri düşünce yoluyla ancak doğru bir şekilde kavranır. Bu anlamda hukuk ve ahlaklılık rasyonel ve evrensel biçimini düşünce vasıtasıyla kazanır. Hakkı öznel inançtan ibaret gören keyfi bir irade elbette kanunları kendine düşman görecektir. Hak kendi şeklini vazife ve kanunda alır. Bu bağlamda Hegel ancak vazifeleri olanların hakları olabilir ve dolayısıyla kendi özgür iradelerini gerçekleştirmiş olurlar der.¹⁶

Rasyonelliğin bu sorgulanması bizi Hegel felsefesindeki genel diyalektik ayrımaya götürür. Bu ayrım soyut olarak 'kendinde şey', 'kendisi için şey' ve 'kendinde ve kendisi için şey' ayrımlarıdır. *Hukuk Felsefesi*'nde bu ayrımlara dikkat çekerek şu açıklamaları yapar:

§33 Notlar: Bir şey ya da içerik, her şeyden önce kendi kavramıyla uyum içerisindeyse yahut kendinde olarak varsa, o zaman bu şey ya da içerik, doğrudanlık ya da saf varlık formuna sahiptir; burada varsayılan spekülasyon mantığının konusudur; diğer bir şey ise kendisi için kavram biçiminde olan kavramdır ki bu da artık doğrudan olan bir şey değildir.¹⁷

Hegel'in bu ayrımına onun *Hukuk Felsefesi*'nin perspektifinde bakarsak şu ayrımla karşılaşırız—Hegel hukuk felsefesini üç bölüme ayırır. Yani hukuk felsefesi öncelikle kendinde, boş, soyut bir durumla başlar ve kendinin ve dünyanın bilincine vararak ikinci aşamadan yani kendisi için uğrağından (momentinden) geçer ve en son aşamasında bu bilinçlenmiş olma durumuyla tekrar kendisine geri döner yani kendinde ve kendisi için uğrağıyla (momentiyle) süreç tamamlanır.

Bu aşamalar: 'Soyut hukuk', 'öznel ahlaklılık' ve 'etik yaşam' yani nesnel ahlaklılık aşamalarıdır. Bütün bu aşamalar öylesine iç içe

¹⁵ A.g.e, 26.

¹⁶ A.g.e, 28, 55 (§30), 119 (§133, §134, §135), 122 (§137), 123 (§138).

¹⁷ Şu kaynaklardan faydalanılarak çevrilmiştir: Hegel *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 46; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 36.

geçmiştir ki, onun felsefesinde bu aşamaların, birbirleri için zaruriyetlerini anlamak zor değildir. İlerleyen her aşama ya da uğrak (moment) kendinden önceki uğrağın (momentin) anlamını ve zorunluluğunu kendi içerisinde barındırır. Bir önceki aşamayı atlayarak bir sonraki aşamanın kavranılması oldukça güçtür. Soyut hukuk kısmında Hegel istenç ya da özgür iradeden bahseder. Özgür irade dolaysız özeliğe sahiptir. Burada 'ben özgürüm' dediğimde henüz her şey daha içsel ve bende belirlenimli olan bir şeydir. Karşıtımla daha karşılaşmamışımıdır. Mutlak olarak özgür olan istenç henüz dolayimsız, soyut ve içsel olan bir durumdadır. Kişi kendini ve dolayısıyla bu soyut özgürlüğünü dışsal bir şeye dönüştürmelidir. Hegel tinin gelişimi olan bu durumu *Tarih Felsefesi*'nde şöylece özetler: "Tin zorunlu olarak kendi etkinliğinin sonucudur: onun etkinliği doğrudanlığın üzerinde uçar, bu etkinliğini yok eder ve kendine geri döner."¹⁸

Hegel *Hukuk Felsefesi*'nden önce *Ansiklopedi*'nin nesnel tin kısmında hukuk felsefesine dair meselelere değinir. Soyut hukuk kısmında hak kavramından bahsederken kişi ile olan ilişkisi bağlamında ele alır (§ 488).¹⁹ Bir kişi olmak demek yanı zamanda irade sahibi olmak demektir. Fakat kişinin bu iradesi, sınırsız ve keyfidir. Hegel için hak her zaman bir kişiyle alakalıdır. Kişiyi onun içsel özgürlüğüyle tanımlar (*inward sense of this freedom*). Kişilik, bir kişinin sınırsız ve kendi içinde özgür olması ve kendi kendisinin bilgisine sınırsızca ve özgürce sahip olması şeklinde tanımlanır. Kişilik bir kişi olarak benim istençlerimle, eğilimlerimle, içsel kaptislerimle, dürtülerimle, arzularıyla belirlenmem demektir. Bu anlamıyla ben sınırlı bir varlığım fakat diğer yanımla ben basit bir şekilde kendimle ilişkiliyimdir (*self-relation*). Böylece ben kendimi sınırsız, evrensel ve özgür bir şey olarak bilirim.

Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ne irade kavramıyla başlamasının nedeni, çok basit bir ifadeyle, bütün sosyal yaşamın ve tarihin bireyin özgür istenci ve insanlığın kolektif doğası yani sosyal olarak üreten ve yeniden kendisini üreten insanların kolektif doğaları arasındaki çelişkiyi göstermeleridir. Bu bağlamda Hegel irade kavramıyla başlar ve onun sosyal ilişkilerde aldığı formu hukuk felsefesinde geliştirir. Vardığı yer kendinde ve kendisi için özgür iradedir. Özgür irade ya da istenç ilk

¹⁸ Hegel, *Filosofia della Storia*, ed. Eduardo Gans, çev. A. Novelli (Napoli, 1864), 77.

¹⁹ Hegel, *Enciclopedia delle Scienze Filosofiche*, çev. Benedetto Croce (Bari, 1907), 431-2.

olarak dolaylı ve bu yüzden de tektir, yani şahıstır. Özgürlüğüne varoluşu veren mülkiyettir. Böylesi hak formel ve soyut haktır. İrade kendi içine yansıdığı zaman, bu öznel ya da sübjektif haktır, bireysel bilincin ahlakıdır. Ahlak alanıdır.

İnsanın iradesinin gerçek belirlenimi, ona sahip olan kendisinin özgür iradesi değil özel mülkiyetin kendisidir. Özel mülkiyet iradenin öznesi olarak ya da öznel irade olarak ortaya çıkar. Kişi bu öznel iradeyi dışarıdaki bir nesneye yönelerek gerçekleştirir. Kişinin ilk defa soyut iradesinin dışına çıktığı yer mülkiyettir, sahipliktir.

Hegel, mülkiyetin rasyonelliğinin kendi ihtiyaçlarının tatmininde yatmadığını fakat öznel aşamanın aşılmasında ya da ortadan kaldırılmasında yattığını söyler.²⁰ Kişinin ilk defa rasyonel olduğu yer sahip olma durumudur. Yani sahip olmaktır. Soyut kişiliğin nesnesiyle ilişki kurduğu mümkün tek gerçekleşme bu sahip olma durumudur. Bu ilişki rasyonel bir ilişkidir. Yani soyut özneliğini ortadan kaldırır ve dışsal olan nesneye yönelir. Kişi aynı zamanda soyut istenç olma özelliğini de bir nesneye yönelerek ve özellikle bu nesneye sahip olarak aşar. Özgürlüğün dışsal alanı kişiden sadece ayırt edilebilir değildir aynı zamanda doğrudan farklıdır. Çünkü kişi tamamen varoluşun ilk soyut alanıdır, sınırsız istençtir.

Hegel insanın kendini gerçekleştirmesinin yolu sahipliktir der. Fakat mülkiyete sahip olmanın yani sahipliğin gerçek hukuki anlamı ancak benim kendimin nesnesi olduğum zaman mümkündür. Yani sahiplik benim kendi ihtiyaçlarımın tatmin edilme aracı değil, özgürlük için ilk var olma biçimidir. Böylece ilk defa sahip olma durumuyla gerçek irade özelliğine sahip olurum.²¹ Hegel ihtiyaçlar ön plana alındığında sahiplik ihtiyaçların bir tatmin aracı olarak algılanır oysa özgürlüğün doğru olarak gerçekleşmesi, hukuki anlamda ancak sahipliğin kendisi için amaç olarak görülmesiyle mümkündür der.²² Yani mülkiyet sahiplik adı altında özgürlüğün ilk cisimleşmesidir. İstencim mülkiyetin kendisinde nesne olmuş olur ve böylece dış bir nesnede kendi nesneliğimi ve irademini cisimleştirmiş olurum. Soyut irademini somut kıldığı yer olarak da görebiliriz. Hegel bir şeyi kendimin yaptığım ve kendi istencimi bu

²⁰ Hegel, *Grundlinien*, (§41 Notlar).

²¹ A.g.e., (§45).

²² A.g.e., (§45 Notlar).

mülkiyet içerisinde şekillendirdiğim andan itibaren, özel mülkiyetin kendisi de doğmuş olur der. Çünkü benim istencim ya da iradem mülkiyet içerisinde bana nesnel olmuş olur. Mülkiyet böylece özel mülkiyet olma özelliğini kazanmış olur.

Hegel dış şeyler söz konusu olduğunda rasyonel yönüm, mülkiyet sahibi olmamdır der, özel yanım ise öznel gayeler, ihtiyaçlar, fanteziler, kabiliyetler, dış hal ve şartlar vs. içerir der.²³ Sahiplik bu iki durumla ilişkilidir. Yalnız şunu da ifade eder Hegel, sadece bir şeyi istemek, onun benim mülkiyetimde olduğunu söylemek ona sahip olmak için yeterli değildir. Aynı zamanda benim olduğumu söylediğim şeyin diğerleri tarafından da kabul edilmesi gerekir. Ancak bir tanınma ilişkisi mülkiyetin sahipliğini gerçek kılar.²⁴

Mülkiyete sahip olmak demek kişinin kendi özgür istencini görünür kılması demektir. Nesne olarak sahip olduğu şeyi zihinsel aktivitesiyle şekillendirdiği zaman ona zihinsel olarak da sahip olur. Ancak sadece benim irademin kendini mülkiyette yani dış şeyde cisimleştirmesi ya da dışarıdaki şeyi istemesi söz konusu değildir. Benim gibi başkaları da aynı iradeye ya da istence sahip olduklarından onlarla bu nokta da bir çatışmaya girerim ve bu çatışma sonucunda sözleşme doğar. Bu iki farklı istenç mülkiyete dair sözleşme alanını yani ortak mülkiyet alanını oluşturur.

Hegel sözleşme ve rasyonellik arasında bağlantı kurar ve rasyonelliği öznellik ve nesnelliğin birlikteliği bağlamında şöyle tanımlar: Rasyonellik nesnel ve öznel iradenin, evrensel ve tikel olanın birlikteliği demektir.²⁵ Soyut ve genel tanımı içerisinde rasyonellik, evrenselliğin ve tikelliğin birliğine ve somut anlamıyla, devlette nesnel ve öznel özgürlüğün birliğine karşılık gelir. Birey, bir takım öznel istençler, ihtiyaçlar alanıyla çevrilidir. Devlet bu öznel iradenin nesnel iradeyle yani herkesin iradesiyle uzlaşımının sağlandığı yerdir. Bu yüzden de rasyoneldir. Rasyonel olduğu için de edimseldir. Bu anlamıyla, devlet hem rasyonel hem edimseldir. Edimsel olmak kavramla örtüşmek anlamında verilir. Benzer şekilde, rasyonellik de kavramın kendisine karşılık gelir ve bunun anlamı devlet fikrinin kendisi kavramıyla

²³ A.g.e., (§49).

²⁴ Bkz., Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 299-300, (§51 Notlar).

²⁵ Bkz., Hegel, *Grundlinien*, (§258); Hegel, *Lineamenti*, 196.

örtüyor demektir. Devlet rasyonellik kavramının kendisinde mevcut olan evrensel ve bireyselin birlikteliği fikrini kendi kavramında içerir. Aynı şekilde devletin kendisi bu rasyonelliği gerçekleştirdiği içinde edimsel (*wirklich*) olandır.

Bu bağlamda, yani akli olan ve edimsel olanın ilişkisi açısından, Engels *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin sonu* adlı eserinde bu meseleye değinir. Engels Hegel'in rasyonellik ve edimsellik kavramlarını, Hegel gibi zorunluluk kavramıyla ilişkilendirir.²⁶ Engels Hegel'in "edimsel olan her şey rasyoneldir ve rasyonel olan her şey edimseldir" sözünün mevcut olan her şeyin kutsallaştırılması olduğu yanlıgısını içerdiğini ifade eder.²⁷ Oysa diyor Engels mevcut olan her şey Hegel için edimsel değildir. Hegel de edimsellik kavramı zorunlu olan şeyle ilişkilidir. Mevcut olan gerçeklik bir zaman geldiğinde kendi gerçekliğini kaybeder ve başka bir gerçek onun yerini alır. Bu bağlamda Engels Hegel'in en büyük keşfinin rasyonel ya da edimsel olanın yani hakikatin/doğruluğun keşfedilmesi ve keşfedildikten sonra hayran hayran bakılması gereken şey olarak değil fakat bilgi sürecinin kendisinde aranması gereken şey olarak değerlendirilmesinden yanadır. Doğruluğa bilgi süreciyle ulaşılır. Bilgi sürecinin kendisi de aşağıdan yukarıya doğru ilerleyen fakat en sonunda artık daha ileriye gidemeyeceği mutlak olana ulaşmış orada son bulan bir tarihi süreç değildir. Oluşun hep olduğu tarihi süreçtir. Bu aşağıdan yukarıya doğru olan tarihi gelişme, insan toplumlarının gelişmesinin sonsuz geçici aşamalarıdır.²⁸

Engels'e göre, her ne kadar bu görüşler onun felsefesinin bir sonucu olsa da, Hegel görüşlerini bu açıklıkla ifade etmez. Engels, Hegel her ne kadar bir oluş ve yok oluş sürecinden bahsetse de, onun bir sistemi felsefecisi olmasından dolayı mutlak olana ulaşma zorunluluğunun olduğunu dile getirir. Hegel sisteminin bu zorunluluğunu yani mutlağa ulaşma fikrini, devletin, bir sonuç değil de bir başlangıç olması söyleminden çıkarabiliriz. Hegel, devleti, ne kadar bir süreç olarak görse de, başlangıçtan beri mutlak devletin kabulüyle başlar. Hegel, Engels'e göre, bu kabule varmak için de, tarihi mutlak şart olarak gördü. Hegel'in

²⁶ Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach e il punto d'approdo della filosofia classica tedesca*, çev. Plamiro Togliatti (Editori Riuniti), 20.

²⁷ A.g.e., 18-19.

²⁸ A.g.e., 20.

en sonunda vardığı yer mutlak değişmeyen şey ve bu mutlakla tarihin sonuna ulaşır.

Demokrasi Eleştirisi

Hegel'in bu rasyonel ve edimsellik kavramlarının belirleniminden sonra, demokrasiye karşı getirdiği öneriyi inceleyelim. Hegel için devlet edimsel olandır. Fakat var olan her şeyin edimsel olmadığını yukarıda Engels'in yorumlarıyla da açıkladık. Devletin edimselliği evrensel ve tikel (*besondere*) olanın birlikteliğidir. Hegel kötü bir devletin de var olabileceğini ama edimsel olamayacağını, hasta bir bedeninde var olduğunu ama edimsel olmadığını örneklerle açıklar. Edimsel olan şeyin kendisi zorunludur. Yani ne hasta bir beden, ne de kesik bir kol edimselliğe sahiptir. Ancak rasyonel bir devletin kendisi edimsel ve dolayısıyla sınırsız ve sonsuzdur. Kötü bir devlet ise sınırlı ve sonlu olandır.²⁹

Peki, Hegel demokrasiye ve diğer yönetim biçimlerine getirdiği eleştiriye karşılık nasıl bir yönetim biçimi bize önerir? Hegel'in önerisi hükümlanlık. Hegel kendi devlet biçimi içerisinde bir organizmadan bahseder. Onun devlet biçiminde organlardan birinin kendisi için var olma durumu hastalık olarak nitelendirilir. Çünkü organın bütünden bağımsızlığı bir hastalıktır. Ancak bütün içerisinde gerçek var oluşunu sağlayabilir. Fakat Hegel bu hükümlanlık anlayışının bu organizma içerisinde anlaşılması ve despotizmdeki keyfilikle karıştırılmaması gerektiğinden bahseder. Hegel despotizmi kanundan yoksunluk biçiminde tanımlar. Despotizmde özel irade vardır.³⁰

Hegel *Ansiklopedi*'de bu siyasal yönetim biçimlerine dair yaptığı ayırım çerçevesinde, kendi doğru monarşi anlayışıyla feodal monarşi biçimindeki doğru despotizminden ayırır. Ona göre gerçek monarşi bunlardan farklı olarak, hukuk ilkelerinin doğru, gerçek değerine dayanır. Gerçek monarşi, bu hakların gerçekliğine ve edimselliğine (*wirklichkeit*) sahip olması ve devlet gücü tarafından garanti edilmesine bağlıdır. Bu ilkler; mülkiyet özgürlüğünün ve bilhassa kişi özgürlüğünün, sanayisinin

²⁹ Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* ('Hak Felsefesinin Temelleri' şeklinde çevrilmesi daha doğru gibi duruyor) çalışmasının §270 (Notlar) numaralı paragrafına bakınız.

³⁰ Bkz., *Hukuk Felsefesi*, paragraf: §278.

ve komünterlerinin, sivil toplum ve kanunlara bağlılığında belirli bürokrasinin verimli olarak düzenlenişidir.³¹

Hegel hükümdarlığı bütünü şahsiyeti olarak tanımlar. Bu şahsiyetin en uygun gerçeklik biçimi, monarkın şahsında mevcuttur. Monark devletin yani hükümdarlığın en son karar verme mercidir. Hegel aynı zamanda monarkın seçime başa gelmesine de karşıdır. Seçime dayalı monarşinin kurumların en kötüsü olduğunu ifade eder. Doğuştan ve verasetten gelen hakkın, hükümdarlığın ve dolayısıyla İdenin de temeli olduğunu ifade ederek seçime dayalı kurumları reddeder.³²

Hegel seçime dayalı bir devletin çökeceğini ısrarla vurgular çünkü seçime dayalı yönetim biçimleri özel iradeye dayanırlar. Devletin gücü özel bir şahsın iradesine bırakılır, devletin özel yetkileri kişisel mülkiyete dönüşür, devletin hükümdarlığı zayıflar ve yok olur. Hegel bu hükümdarlık biçiminin temeline, diğer yönetim biçimlerinde var olmamasıyla eleştirdiği, devlet organlarının birliği fikrini yerleştirir. Organların birbiriyle ilişkisi çerçevesinde devletin bütünlüğü sağlanmış olur. Bu bağlamda Hegel monarşi gibi, diğer devlet biçimlerinde, devlet işlerinin mekanik olarak bölünmesi sorunundan bahseder. Ayrıca Hegel birey ve devlet arasındaki ayrımı reddeder. Devlet ve birey arasındaki ilişki aile ve bir takım kurumlar tarafından dolaylıdır. Yani aile ve kurumlar birey ve devlet arasındaki ilişki için aracıdırlar. Bu kurumlar kişiyi birey kılan kurumlardır. Devlet ise bu bireyi vatandaş (*citizen*) yapar. Bu vatandaş görünür devletle beraber düşünür ve eylemde bulunur.

Hegel'in devlet anlayışı ve bu bağlamda demokrasiye getirdiği eleştiri onun *Sittlichkeit* yani etik yaşam olarak çevrilen kavramla yakından ilişkilidir. Bu kelime bir sınıf ya da sosyal grup tarafından alışkanlıklarla uygulanan bir gelenek ve görenek anlamına gelen *Sitte* kelimesinden türer ve 'sosyal ya da geleneksel ahlak' anlamında nadiren kullanılır. Gelenekler ve görenekler birey ve onun içinde bulunduğu toplum için aracıdır. Gelenekler bir halkın yaşam gücü için zorunludur. Bu bağlamda, Hegel *Sittlichkeit* ve *Moralität* arasında ayırım yapar.³³

³¹ Bkz., Hegel'in *Ansiklopedisi*, paragraf: § 544 (Notlar).

³² Bkz., Hegel, *Hukuk Felsefesi*, paragraf: §278 (Notlar).

³³ Bkz., §33 (Notlar); Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 46; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 36.

Moralität birinin bilinci ya da duyguları tarafından ulaşılmış bireysel ahlaktır. *Sittlichkeit* bir toplumun gelenekleri ve kurumlarına yerleşmiş etik normlardır. Bu iki kelime birbirinin karşısı değildir ve Hegel felsefesinde birbiriyle ilişkilidirler. Hegel Yunanlıların şehir-devlet (*city-state*) biçimini onaylar. Çünkü şehir devletleri bireysel olamayan ve doğuya özgü toplum biçimlerinin ilerisindedir. Hegel'e göre Yunan *Sittlichkeit* en azından birey ve toplum arasında uyumu sağlamıştır. Böylesi bir toplumda özel ahlakın yeri yoktur. Böylesi bir toplumun üyeleri nesnel bireylerdir, öznel değildir ve dolayısıyla da özgürdürler. Bu bağlamda devlet bu etik yaşamın en son aşamasıdır.

Hukuk Felsefesinin Prensipleri'nin §256 (Notlar) numaralı paragrafında³⁴, devlet, tarihin gelişim seyrinde bir sonuç olarak görünmesine rağmen aslında başlangıçtır. Devletin başlangıç olmasıyla devletin süreç ya da sonuç olması arasında nasıl bir fark vardır? Devletin süreç olması herhangi bir mutlaklığa yer vermemek anlamına gelir. Bir başka ifadeyle, değişimlerin ve birtakım diğer şeylerin bir sonucu olarak kabul edilir mesela sivil toplumun ve ailenin yani insanın yapıp etmelerinin bir sonucu. Diğer yandan eğer devlete başlangıçtır dersek bütün bu süreci göz ardı etmiş oluruz ve bütün her şeyin devletten çıktığı—zaten Hegel de bunu der—sonucuna varırız. Yani devlet insanın yapıp etmelerinin tarihi bir sonucu olarak ortaya çıkmaz fakat insanın kendisi devletin belirleniminin bir sonucu olarak değerlendirilir. İnsan etkisiz hale getirilir.

Hegel her zaman belirlenimli olandan yanadır. Bu yüzden de demokrasinin belirlenimliliğe izin vermediğini eleştirerek onu reddeder. Bireyin iradesine dayanan demokrasiyi bireylerin her birini bir sınıfın üyesi yaparak ya da birer yasal kişiliğe indirgeyerek bertaraf eder.

Hegel'in demokrasiyi eleştirmesinin ve reddetmesinin nedenlerinden bir başkası ise, onun keyfi iradeyle olan ilişkisidir. Hegel Kant'ın hak öğretisini bu keyfilik bağlamında eleştirir. Çünkü Kant'ın hak öğretisi "özgürlüğümün sınırları ya da keyfiliği evrensel bir yasaya göre bir başkasının keyfiliğiyle birlikte var olabilir"³⁵ şeklindeki temel ilkeye

³⁴ Bkz., §256 (Notlar); Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 194; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 155.

³⁵ Hegel, *Lineamenti*, 42

dayanır. Herkesin keyfi iradesiyle uyuşan evrensel bir ilkeye göre özgürlüğümü gerçekleştirmek, Hegel'e göre hukuk kurallarına uymaktır. Şimdi burada baz alınan herkesin keyfi iradesi olunca akılsallığın yerine bireysel isteklere başvurulmuş olur. Bunun anlamı kendinde ve kendisi için iradeye göre davranmamak—yani akli iradeye göre davranmamak—çünkü kendinde ve kendisi için akli olan demektir—fakat bireyin keyfi iradesini temel alarak davranmaktır. Oysa bireyin keyfi iradesi kendinde sonsuz özgürlük formuyla dolu olan irade biçimidir.

Bu açıdan Hegel bir halkın iradesini de bu keyfi irade üzerinden açıklar ve bundan dolayı demokrasiyi reddeder. Çünkü Hegel'e göre demokrasilerde bireyin tek tek seçimlere katılması birey iradelerinin belirleyici özne olması Rousseau'daki gibi, evrensel olanla çelişecektir. İrade eğer bireyin kendini gerçekleştirmesi demek ise halkın kendini irade yoluyla gerçekleştirdiği yer siyasi alan olacaktır. Hegel açısından halkın özgür iradesini gerçekleştirmesi demokratik yönetim biçimiyle değil anayasal monarşiyle mümkün olacaktır.

Hegel siyasal yapıların bütün formlarının Aristotelesçi üç temel üzerine sınıflandırılmasını kabul eder, 'monarşi', 'aristokrasi' ve 'demokrasi' (*Tarih Felsefesi*). Hegel'e göre politik kurumların biçimleri arasındaki dönüşüm insan özgürlüğünün evrensel ulaşmasını sağlayan tarihi bir süreçtir, ta ki dünya tinin amacı her bir bireyin özgürlüğü vasıtasıyla tözde gerçekleşinceye kadar. Hegel bunu *Tarih Felsefesi*'nde dile getirir. Modern devlet bu tarihi birikim sonucunda ortaya çıkar yani aslında özgürlüğün cisimleşmesi olarak ortaya çıkar.

Hegel açısından demokrasi, aristokrasi ve monarşi henüz kendiliğinde şeyler olarak kalmışlardır. Ona göre bu yönetim biçimleri, sonsuz farklılaşmasına ve derinleşmesine henüz erişmemiştir. Bu aşamada yani kendilik aşamasında iradenin kendi kendisini belirleyen (otodeterminasyon) kararı, devletin içsel (*immanent*) organik bir momenti olarak, kendisi için gerçekliği olarak yani onun kendi öz gerçekliği olarak ortaya çıkmaz. Bu yüzden de bu yönetim biçimlerini, Hegel tamamlanmamış olarak görür.³⁶

³⁶ Bkz., §273 (Notlar); Hegel, *Grundlinien*; Hegel, *Lineamenti*, 219; Hegel, *Hegel's Philosophy of Right*, 176-177.

Hegel bu üç siyasal ana yapıyı da doğru bulmaz. Demokrasiyi duyguya bağlılığıyla eleştirir. Hegel'e göre İdea³⁷ bu üç yönetim biçimine karşı kayıtsızdır. Çünkü bu üç yapı da rasyonel gelişmesi içerisinde İdea'ya uygun olmaktan aynı derece de uzaktır. Hiçbirinde İdea kendi hakkını ve realitesini bulamaz. İdea formuna uymayan bu üç siyasal yapının hangisinin doğru olduğunu sorgulamak bu yüzden de boş ve gereksizdir. Bu formlar sadece tarihsel bakımdan incelenebilir ve daha önce de dediği gibi, bunlar ancak edimsel olan siyasal yapının uğrakları (momentleri) olabilirler. Hegel bu siyasal yapıların doğruluğunun sorgulanmasının yanlışlığını Montesquieu'nin demokrasiye dair görüşlerine değinerek açıklar.³⁸ Bu paragrafta (§273) Hegel Montesquieu'nun demokrasinin temelini koyduğu erdemi bireyin keyfi iradesine bağlı olduğundan eksik görür. Böylesi bir siyasi ana yapı yurttaşların duygularına dayanır. Bundan dolayı kendinde ve kendisi için iradenin, henüz kendi içinde olduğu tözsel bir formdur. Hegel bu yüzden de devletlerin çökmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Eğer devletler erdemli kişilerin yönetimine bırakılırsa, erdemden yoksun olan bir devlet yöneticisinden dolayı o devlet düzeni söz konusu olamaz. Hegel açısından bu öznel güçlerin devlet kurumlarına hâkim olması ve dolayısıyla rasyonellikten uzak olması anlamına gelir.

Aynı paragrafta (§273) Montesquieu'yü eleştirmeye devam eder ve aristokrasinin temelini ölçülülüğü koyan Montesquieu'nün bu anlayışını da tehlikeli bulur. Benzer şekilde bu da demokrasinin temelini erdemi koymaktan farksızdır. Çünkü bu anlayış da öznel bir kanıya ya da keyfi iradeye dayanır. Buraya da kendinde bir form hâkimdir. Bu tarz devlet yapılarının temelini erdemin ve ölçülülüğün konulmasının nedeni, Hegel'e göre bunların şahısların imtiyazlarına dayanmasıdır.

Paragrafın devamında anlaşıldığı üzere Hegel için devletin birliğini koruyan şey, vazife değil onur ve şeref olunca gerçek bir devletin

³⁷ İdea öznel olmayan, zihinsel varlık anlamına gelmeyen yani böylece bir temsilden ya da bir sunumdan farklı olan bir şeydir. Gerçekliğe (*Reality*) ya da edimselliğe (*actuality*) ters olan bir şey değildir. İdea kavramın kendisidir. İdea aşkınsal değildir ve tekil ya da belirlenimli olandan ayırda değildir. Platon'a nazaran Aristoteles'in ideaların şeylerin içinde olduğu fikrine daha yakındır. İdea gerçekleşmesi gereken (*ought to*) bir ideal değildir. Şu anda edimsel olandır (*actual*). Kavramın kendisine gerçeklik ve varoluş verdiği sürece idea kavramdır. İdea somut olan kavramdır. Nesne ve öznenin birliği, biçimi ve içeriğidir. *Mantık* (§213) çalışmasında ideanın kendinde ve kendisi için olduğunu ifade eder (Inwood, A.g.e., 123).

³⁸ Aynı paragrafın devamında: §273.

varlığından söz etmek anlamsızdır. Demek ki ona göre devletin birliğini koruyan şey vazifenin kendisidir. Yani devletin birliği, onur ya da ölçülülük gibi öznel irade biçimlerine dayanmaz. Görev demek aynı zamanda rasyonellik demek ve öznel olan alandan çıkararak, nesnel olan alana geçiş yapmaktır. Çünkü ancak görev aracılığıyla kişi kendi öznel iradesini bertaraf eder ve evrensel olanla birlik sağlar.

Ona göre vazife ve hak ancak devlet içerisinde tam bir birliğe kavuşur. Hegel vazifenin insanı etik yaşamda özgürleştirdiğini dile getirir. Vazife somut olarak etik alana ilişkindir. Nesnel ahlak alanı ya da etik alan öznel ahlak alanının üzerine yükselir. Etik alan öznel ahlak alanından kurumlar ve kanunlarla ayrılır.³⁹ Etik alan kendinde ve kendisi için mevcut bir alan olarak özgürlüğün somut gerçekleşme alanıdır. Bu etik alandaki kurumlar ve kanunlar özneye yabancı değildir. Tam tersine özne kendi mevcudiyetine bu kurumlar ve kanunlar aracılığıyla ulaşır. Nesnel ahlaklılık alanı bir zorunluluklar alanı olarak kendini gösterir. Hegel bireylerin hayatını yönlendiren ahlaki güçlerin zorunluluklar alanını uğraklarını (momentlerini) oluşturduğunu söyler. Bu ahlaki güçler formalarını ve gerçekliklerini bireylerde bulurlar.

§145 numaralı paragrafta Hegel, etik güçlerin kendini bireyde gerçek kıldıklarından bahseder. Sonrasında bireylerin bu etik güçlerin arazılar olduğunu söyler. Bu ilişkiyi tözün kendi gerçekliğini, formunu ve fenomenal gerçekliğini arazılarında bulmasına benzeterek açıklar. Bu neden önemli çünkü bu şu demek, Hegel bireyleri sadece bir araç olarak yani etik güçlerin kendini dışsallıkta gerçekleştirmesinin aracı olarak görür. Buradan anlaşılması gereken şudur, birey bu etik güçlerin bir sonucudur, etik güçler bireyin bir sonucu değil. Demokrasi açısından bu, bireyin belirleyici pozisyonunu ortadan kaldıran bir şeydir. Böylece demokrasinin temeli olan bireyin iradesi, etik alanda, nesnel iradeyi temsil eden kurumlar ve kanunların belirleyiciliğine bırakılmıştır. Bu zaten Hegel'in hedeflediği şeydir. Peki, birey bu etik güçler olan kurum ve kanunlarda nasıl yer alır? Hegel bu sorunun cevabını yukarıda açıklamaya başladığımız vazife terimiyle verir.

Hegel kendi vazife anlayışını diğer vazife teorilerden—Kant'ınki gibi—ayırır. Ona göre bu gibi vazife teorileri ancak öznel görüşlerle

³⁹ Hegel, *Grundlinien*, (§144).

ilişkilendirilir. Yani bu vazife teorileri, basmakalıp, sıradan düşünceler, amaçlar, güdüler ve duygularla bağlantılıdır. Bireyin bu vazifeleri kabul etmelerinin nedeni ahlaki ilişkilerden kaynaklanır yani mutluluk, refah üzerindeki etkileri düşünülerek uygulanır. Fakat Hegel'e göre, bu tutarlı değildir. Tutarlı olmamasının nedeni İdeaya uygun düşmemesinin kaynaklanır. Başka bir ifadeyle özgürlük İdeasından zorunlu olarak çıkan şeyler değildir. Oysa Hegel açısından gerçek vazife teorisi, özgürlük ideasından zorunlu olarak çıkan ve ona içkin olan, bir bütün olarak devlet içerisinde kendi gerçekliğini kazanan bir teori olabilir. Birey kendini kurum ve kanunlardan, kendinde özel karaktere sahip biri olarak ayırır. Bundan dolayı bu değerler yani bu kurum ve kanunlar iradeyi bağlayan vazifelerdir.⁴⁰ Hegel'e göre, bu vazifeler her ne kadar bireyi bağlayıcı unsurlar olarak görülse de, esasında onun keyfi iradesini sınırlayarak ona çift anlamlı bir özgürlük verir.⁴¹

Hegel'in bahsettiği çift anlamlı özgürlükler şunlardır: ilk olarak birey, tabii içgüdüleri ve öznelliğinden dolayı olması gereken ve olması mümkün şeye dair ahlaki düşünceler yüzünden uğradığı baskıdan kurtulmuş olur. İkinci olarak öznel olma durumundan kurtulur. Yani hiçbir zaman gerçek bir varoluşa ya da nesnel bir eylem belirlenimine erişemeyen, kendi içine kapalı olan ve edimsellikten yoksun olan öznel olma özelliğini vazifeyle aşar. Böylece de birey vazifede özgürlüğünü kazanır.

Vazife, diyor Hegel, sadece özneliğin istencinin kısıtlanmasıdır.⁴² Ne zamanki 'özgür olmak istediğimizi' söyleriz bununla demek istediğimiz şey basit bir şekilde 'soyut özgürlüğü istemektir'. Her kurum ve devletin her organı bu tarz bir özgürlüğü kısıtlar. Görev özgürlüğün kısıtlanması değildir. Fakat soyutluktaki özgürlüğün kısıtlanmasıdır. Görev kendi özümüze kavuşmaktır ve pozitif özgürlüğü kazanmak anlamına gelir. Hegel vazifeyle hak arasındaki ilişkiye dikkatimizi çeker. Hegel bu açıdan vazifelerimizin olması demek aynı zamanda etik alanda haklarımızın da olması anlamına geldiğini ifade eder. Hak ve vazifenin temel ilkesi kişi olarak özgür olma durumudur. Kölenin vazifelerinin olmamasını onun haklarının olmamasına bağlar. Devlette, diyor Hegel, özel irade ve evrensel iradenin aynılığı içerisinde hak ve vazifede bir tek

⁴⁰ A.g.e., (§148 Notlar).

⁴¹ A.g.e., (§149).

⁴² A.g.e., (§149 Notlar).

şey olmuş olur. Çünkü bu nesnel alanda benim hakkım olan şey aynı zamanda benim vazifem ve vazifem olan şey hakkım olur. Hak ve vazife soyut hak alanında farklı şahıslara bölünmüş olarak ortaya çıkarken, devletle beraber bunlar tek bir şey olurlar. Soyut hak alanında hakların mülkiyeti diğerlerinin haklarına saygıda bulunma görevi haricinde başka bir görevi gerektirmezken, etik alanda birisi hakka sahip olduğu sürece vazifeye sahiptir ya da tam tersi bir durum söz konusudur.

Vazife Hegel için kendinde ve kendisi için olan evrensel şeye karşılık gelir.⁴³ Hak ise bu kendinde ve kendisi için olan evrensel tözün ampirik varlığıdır. Birey vazifesini yerine getirdiği zaman tatmin olur. Devlet içindeki durumuyla onun için bir hak doğar. Bu hak sayesinde kamusal olan bir şey onun için aynı zamanda özel olan bir şey olur. Hegel için özel menfaat kısıtlanmamalı ya da ihmal edilmemeli tam tersine genel menfaatle yani evrensel uyumu sağlanmalıdır. Böylece hem genel hem özel menfaatler korunur. Birey vazifesini yerine getirmekle, şahsının ve mülkiyetinin korunmasını, kendi özel varlığının saygı görmesini ve tözsel içeriğinin tatminini sağlamış olur. Böylece kendini bir bütünün üyesi olma bilincine ulaştırır.

Paragraf § 261 Notlar kısmından Hegel'in demokrasiye ilişkin olarak söylediklerini dolaylı olarak çıkarabiliriz. Hegel, antik dönem ve modern dönem ayırımlarına, bireyin yeri konusundaki açıklamalarıyla değinir. Antik zamanda bireyin iradesi devletin iradesiyle bütünüyle birliktedir. Antik zamanda talep edilen en son şey devlet iradesidir. Modern dönemde ise bir bireyin iradesini, görüşünü ve bilincini talep ederiz. Hegel hep içsel olandan bahseder. Modern dönemin ve dolayısıyla modern devletin özelliğini bu içsellikle kurduğu ilişkide bulur. Modern zaman insanı kendi içsel yaşamına dikkat çekilmesinde ısrarcıdır. İnsanın içsel özü yani *self*'i (Ben'i, egosu) onurudur. Despotik Asya toplumlarında birey içsel bir doğaya sahip değildir. Aynı zamanda kendi kendisini haklı çıkarmaktan (*self-justification*) yoksundur. Yani bireyin içselliği onun saygınlığıyla ya da saygın görülmesiyle ilişkilidir. Bu da kişinin bir diğeri tarafından tanınması anlamına gelir. İnsanın kendisine olan saygısı başkası tarafından aynı zamanda onurlandırıldığında, saygı gördüğünde mümkündür. Bu da devlette ve sivil toplumda kendini kabul ettirmesi bu içsel doğayla kendine ait olanı talep etmesiyle olasıdır. Bu

⁴³ A.g.e., (§261 Notlar).

durumda siyasal anlamda, bu içsel doğasını gerçekleştirmesi bir devletin üyesi olarak kendi vazifelerini gerçekleştirmesi ve haklarını talep etmesiyle mümkün olur. Demokrasilerdeki temel ilkede budur zaten, kendi içsel durumuna dikkat çekilmesi talebi ve bunun demokrasiyle siyasal alanda sağlanması. Fakat Hegel halkın doğrudan katılımını gereksiz ve boş bulur. Çünkü halk kendi iradesini devletle bütünlüğü içinde sağlayacaktır zaten. Bunun açıklamasını da az sonra yapacağız.

Hegel demokrasiyi neden reddettiğini kitle kelimesine getirdiği eleştiriyle açıklar. Ona göre kitle bireylerden oluşur ve genel olarak halk olarak adlandırılır. Bu yığın boş, rasyonel olmayan, vahşi ve ürkütücü olarak değerlendirilir. Halkın siyasete katılımı ancak ait olduğu sınıflar aracılığıyla mümkündür.⁴⁴ Evrensel sınıf, yani sivil hizmetliler sınıfı, evrenseli, asli faaliyetlerin gayesi olarak, öz determinasyonunda doğrudan doğruya taşır. Yani evrensel onun öz belirleniminde doğrudan doğruya bulunur. Özel kişiler sınıfı ise ancak yasama gücünün temsili unsuru olan sınıflarda siyasi anlamını bulur. Böylece bu sınıflarda siyasi bir etkinlik kazanır. Bu sınıf, sırf farklılaşmamış bir kitle, atomlara bölünmüş bir yığın olarak değil, fakat yalnızca ne ise o olarak yani ikiye bölünmüş bir sınıf olarak kendisini gösterir. Bu iki alt sınıftan biri tarımsal sınıf, diğeri ise özel ihtiyaçları karşılayan ve bunları tatmin eden emeği temel alan sanayi sınıfıdır.⁴⁵

Yani Hegel açısından kitlenin bir siyasi anlam kazanması doğrudan doğruya katılımlarıyla değil fakat ait olduğu sınıflar aracılığıyla mümkün olur. Birey bir tarımsal sınıfın ya da bir sanayi sınıfının, korporatif ve diğer kurumların birer üyesi olarak siyasi etkinliğini kazanır. Hegel halk kitlelerinin, devlet işlerine ya bir temsilci seçerek katılmasına ya da tek tek bireylerin fikrini oy kullanarak devlet işleri için beyan etmesine ve yasama gücündeki siyasi etkinliğini bu yollarla sağlamasına karşıdır. Özel kişiler sınıfı devlet işlerine yasama gücüyle erişebildiklerine göre, burada tek tek bireyler halinde yer almaları gerekmez. Ona göre, bu bireyci ve atomcu bir görüştür ve sivil toplum ve aile aşamalarında iflase uğrar. Çünkü ona göre birey gerek aile gerek sivil toplumda ancak evrensel bir anlam taşıyan bir grubun üyesi olarak ortaya çıkar. Bireysel keyfiliklerinin yeri olmaz der Hegel. Devlet mahiyeti itibarıyla üyelerinden her biri böyle ayrı bir grup olan bir organizasyondur.

⁴⁴ A.g.e., (§303).

⁴⁵ A.g.e., (§303 Notlar).

Böylece devletin hiçbir uğrağı (momenti) organize olmamış bir kitle halinde kendini göstermez.⁴⁶

Hegel sivil toplumda zaten kolektif olarak bir arada olan bireylerin, siyasi hayata ayak bastıklarında onları tekrar bireyler halinde dağıtan bu anlayışı—demokrasii—eleştirir. Hegel demokrasi gibi siyasi yönetim şekillerinin, halk kitlelerini siyasi arenaya sokma tarzlarının, sivil toplum ve siyasi arenayı birbirinden ayırmak olduğunu dile getirir. Bunun nedeni tek tek bireylerin zaten sivil hayatta kazandıkları evrensel mevcudiyetlerini bu yolla yitirmeleridir.

Hegel'e göre böylece siyasi hayatın temeli olan kendinde ve kendisi için olma özelliği ortadan kalkmaktadır. Bunun sonucu olarak siyasi hayat keyfi iradenin ve sübjektif kanının bireyciliğinden ibaret olur. Birey bir takım devlet kurumlarda ya da devletin alt aşamalarındaki organizasyonlarda yer alarak somut evrensellik kazanmış olur. Ancak Hegel'in kendisi demokrasi gibi halkın kendi seçimine dayanan yönetim biçimlerinin sivil toplum ve siyasi yaşam arasında açtığı ayrımı iddia ettiği ayrımına benzer ayrımı da kendisi yapmış olmuyor mu? Sivil toplumda var olan kolektif varlıklar yani bireyler nasıl siyasi yaşamda karar hakkına sahip oluyorlar? Hegel bu sorunun cevabını korporasyonlarla veriyor. Bir iş alanının içinde yer almakla ve oradaki vazifeleriyle katılmış olur.

Hegel, üzerine konuştuğumuz paragrafta (§303 Notlar), sivil toplumun siyasi alana girmesinin temsilciler yoluyla gerçekleştiğini yazar. Bunun dış nedeni üyelerin kalabalık olması ve asıl nedeni belirlenimin içeriği ve faaliyetin varlığıdır. Seçimi toplum, atomik bireyler halinde dağılmış olarak yapmaz tam tersine bu seçimi korporasyonlar, komünler, birlikler halinde birikmiş bir toplum olarak yapar. Daha önce başka amaçlarla birleşmiş ya da oluşmuş olan komünler, korporasyonlar ve birlikler böylece siyasetle bağlantı kurmuş olurlar. Bireyler değil onları temsil eden kişiler siyaset sahnesinde yer alırlar.

Hegel'e göre, halkın böylesi bir hakka sahip olduğu görüşü, yani devletin işlerine dair alınacak kararlara, yapılacak müzakerelere katılma hakkına sahip olduğu görüşü, devletin bir üyesi olmasından kaynaklanır.⁴⁷ Devletin bir üyesi olduğunda, devlete dair bütün her şeyi yapma yetkisine

⁴⁶ A.g.e.

⁴⁷ A.g.e., (§308 Notlar).

de sahip olduğu sanılır. Başka bir ifadeyle devlet işlerinin herkesi ilgilendirdiği ve herkesin işi olduğu bu görüşün temel düşünülme nedenidir. Hegel, bütün bireylerin kendi bilgi ve iradeleriyle devlet işleri konusunda alınacak kararlara katılmaları görüşünü anlamsız bulur.⁴⁸

Hegel birçok yerde vurguladığı gibi *Hukuk Felsefesi* çalışmasında da devletin bir organizma olduğunu vurgular. Ancak bu organizma formu içerisinde devlet edimsel devlet olabilir. Bu bağlamda somut devlet dediği şey de organik guruplarıyla somut bir bütündür. Devletin herhangi bir üyesi bu somut bütünün içerisindeki bu organlardan herhangi birine dâhildir. Yani bir sosyal sınıfın üyesidir. Bu sosyal sınıflardan birisinin üyesi olmakla nesnel bir belirlenime sahiptir. Bu nesnel belirlenimiyle yani sosyal bir sınıfa üye olmasıyla devlet içerisinde söz sahibi olur. Devlet üyesinin tanımını iki şey üzerinde yapar:

- 1) Devletin üyesi olan kişi hem bir şahıstır,
- 2) Hem de düşünen bir varlık olarak evrenselin bilinci ve iradesidir. Ancak evrenselin bu bilinci ve iradesi ancak tikel tarafından (*besonderheit*) doldurulduğu zaman canlılık kazanır ve boşluktan kurtulur. Bireyin bu içeriği kazanması yani Hegel'in tikel dediği bu şey ise bireyin kendini bir sınıfta tanımlamasıdır. Kendi bütünlüğünü o sınıfta bulmasıdır.⁴⁹

§302'deki paragrafta ifade edildiği gibi, birey korporatif, komün gibi kurumlardan birinin üyesi olmakla devlet karşısında bir yığın olmaktan kurtulur. Aynı zamanda organize olmamış bir kanı ve irade olarak organize devlet karşısında bulunmaktan da kurtulmuş olur. Hegel burada bireyin kendi gerçekliğini ancak kendine yakın cinsinde bulduğunu göstermiş olur. Her bireyin kabiliyetleri sayesinde herhangi bir sınıfa dâhil olma şansı vardır. Buna evrensel sınıfta dâhildir.

Hegel sivil toplum tarafından temsilci olarak seçilmek demek, sivil topluma dair güçlüklerin, menfaatlerin ve ihtiyaçların iyi bilinmesi ve aynı zamanda bu güçlüklerle, menfaatlere ve ihtiyaçlara bağlılıkta bulunmak anlamına geldiğini dile getirir. Hegel'e göre bir sivil toplumun temsilcisi bir korporasyonun üyesi olmakla bu şartları dolaysızca yerine getirmiş olur. Böylece de seçimlere ihtiyaç duyulmaz.

⁴⁸ A.g.e., (§308).

⁴⁹ A.g.e., (§308).

Sivil toplumun temsilcileri bir korporasyonun üyesi olarak, yani büyük faaliyet dallarından birinde yer alarak, bu faaliyet dalına dair bilgiye sahip olmaları ve bu faaliyet dalının bir üyesi olmaları gerekir. Bu temsilciler, bir bireyin ya da yığının menfaatini temsil etmez. Asıl faaliyet alanını ve onun çıkarlarını temsil eder. Temsilcilik bu anlamda birinin yerine geçmek değildir. Tersine bu menfaatin kendisi o temsilcide mevcuttur ve temsilci kendi nesnel unsurunu temsilen burada bulunur. Yani temsilci, kendi öz çıkarları ve nesnel unsurları çerçevesinde temsilcilik yapar. Bu aslında olası bir boşluğun önlenmesi anlamına gelir. Temsil eden kişinin çıkarının aynı zamanda başkalarının çıkarlarıyla örtüşmesi temsiliyet işinin daha ciddiye alınmasını sağlar. Sadece bir kişinin ya da bir yığının temsiliyeti değil aynı zamanda kendi çıkarlarının da temsili söz konusudur.⁵⁰ Böylece demokrasilerdeki siyasete katılma işlemi Hegel tarafından önlenmiş olur.

Hegel'in demokrasiye getirdiği bir başka eleştirisi ise seçimlerin büyük devletlerde büyük seçmen kitlesinden dolayı ilgisizliğe sürüklenmesidir. Çünkü Hegel'e göre böylesi büyük bir seçmen kitlesinin olduğu bir ülkede alınacak bir oyun çok bir anlamı yoktur. Hegel'e göre her ne kadar seçimler seçmene büyük ve önemli bir şey olarak gösterilse de büyük kısmı da sandık başına gitmez. Böylece seçimler amacının tam tersi yönde işler yani bir parti ya da bir azınlığın yani özel bir menfaatin etkisi altında kalır.

Sonuç

Genel olarak toparlamak gerekirse burada konuştuğumuz konu Hegel'in demokrasiye getirdiği eleştiriler ve bu eleştirileri nasıl temellendirdiği, onun edimsellik ve rasyonel kavramları ile ilişkili olarak devletin anlamı ve en sonunda önerdiği yönetim biçiminin nasıl var olduğuna dair bir tartışma yürütmeye çalışmaktı. Bu konu etrafında Hegel'in siyaset felsefesi açısından önemli bir diğer kavramı olan irade tartışmanın önemi açısından incelenmiştir. İrade hem bireyi belirleyen bir faktör olarak hem keyfi irade biçimi olarak demokrasinin önemli belirleyici öğelerinden biridir.

⁵⁰ A.g.e., (§311).

Hegel'in demokrasiye karşı durmasının temel nedeni onun kitle ve halktan ne anladığıyla ilişkilidir. Hegel'e göre, halk akılsız bir yığındır ve bu akılsız yığın keyfi iradesine bırakılacak bir düzen yıkılmaya mahkûmdur. Bu bağlamda Hegel'in yaptığı ilk şey keyfi irade ve rasyonellik arasında kesin bir ayırım yapmak ve kendi devlet anlayışın da bu keyfi iradenin arındırılması olarak sunmaktır. Hegel halka dayalı bir yönetim biçiminin özel iradeye dayanacağını ve böylece tek tek bireylerin arzularının, istençlerinin evrensel olması gereken bir yönetim biçiminde yer alacağını bununda devlet için bir tehdit olduğunu ifade eder.

Bu yüzden de mutlak olacak ve bütünün bir arada olmasını sağlayacak yönetim biçimi hükümdarlığa dayalı yönetim biçimidir. Burada halkın yönetime katılımı her bir bireyin üyesi olduğu komünler, korporasyonlar ya da kurumlar aracılığıyla gerçekleşir. Bireyin böylece, kendi öznelliğini nesnellikle bir araya getirerek, somutluk kazandığı yer sadece devletin kendisidir. Devletle olan ilişkisi hakları ve vazifeleriyle sağlanır. Hegel asıl hedeflediği şey öznel olanın nesnel olanla birlikteliğini siyasal arenada mümkün kılmaktır. Çoğu siyaset felsefeleri ya öznel olanı ya da sadece nesnel olanı koruyarak bir sistem oluşturmaya çalışmışlardır. Ama Hegel açısından yapılması gereken, bireyin de katılımını sağlayacak şekilde ne öznel olanı ne nesnel olanı yitirmeden bir siyaset tahayyülü gerçekleştirmektir. İrade kendini gerçekleştirme biçimi olarak verilirken, tabi burada bahsedilen özgür iradedir, soyut belirlenimlerinden kurtarılıp, keyfilikten arındırılıp, öznel olanın nesnel olan içerisinde eritildiği bir biçim önermektedir.

Marx'ın Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'ne getirdiği eleştiriler bağlamında kısaca değerlendirecek olursak; Marx'a göre Hegel insanları yasal kişiliklere indirger. Modern anayasal devlet yasanın ilkelerine göre işler ve ilk bakışta vatandaşlarına evrensel olarak davranır. Henüz bu devlet bütün bunlara rağmen mutlak çelişkiyi barındırır. Devlet, zorunlu insani haklarını tanımak için onları yasal kişilere indirger. Burjuva sosyal yaşamı ile birlikte 'yasal kişilik' insanın edimsel varoluşundan ayrılır ve onun karşısında yer alır. Bu yasal varoluş insan olmanın mutlak ön varsayımı olur. Yani burjuva sosyal yaşamıyla beraber insanın kendisi yasal kişilik olarak görülmeye ve kendi gerçek varoluşundan ayrı tutulmaya başlanır. Böylece insan soyut yasalara indirgenmiş olur. Ve

ancak 'yasal varoluş' ile toplum içinde var olabilir. İnsan olmasının varsayımsal koşulu yasal olarak tanınması ya da yasalar önünde tanınmasıdır. Marx bahsi geçen çalışmasında Hegel'i eleştirirken Hegel'in demokrasiye getirdiği eleştirileri haksız bulur. Ona göre, Hegel'in idealize ettiği yönetim biçimi ya da halkın katılımını sağlayacak yönetim tarzından insanlar yasalar uğruna var olurlar. Oysa ona göre, demokrasilerde yasalar insanlar için vardır; insanlar yasalar için değil. Dolayısıyla insanın gerçek var oluşu kendinde ve kendisi için olduğu andır. Aslında siyasal sistemler insanları hem özel var oluşlar olarak hem siyasal var oluşa sahip bireyler olarak tanımlı kılmaya çalışırlar. Marx için demokrasinin en büyük ayrımını yasaların insanlar için var olduğu durumdur. Burada Marx insani var oluş ve yasal var oluş arasında ayrım yaparak insanın siyaset alanındaki yerini belirlemiş olur. İnsan artık yasalar karşısındaki var oluşuyla yani vatandaş olarak var oluşuyla insan olarak görülür. Oysa onun bir de öznel yönü, *kendinde* olan bir anlamı vardır. Hegel'in en büyük çıkmazı bu olmuştur; başka bir ifadeyle öznenin haklarını gözetmeye çalışırken nesnelin içinde ya da evrenselin içerisinde öznelin hakları yitime uğratılmıştır. İnsan yasalar ve devlet adına var olmaya çalışır Hegel'in demokrasi eleştirisinde.

Demokrasi eleştirisini rasyonellik, edimsellik ve irade kavramları etrafında sunmaya çalışırken, bunları halk eleştirisi ve devlet tasavvuruyla ilişkilendirip insanı ister istemez yasal bir varlığa indirgemiş olur. Ancak Hegel'e iradeye ve keyfiliğe getirdiği eleştiriler bağlamında baktığımızda halk kitlelerini atomik karakterden kurtarmasının derdi anlaşılacaktır. Sonuç olarak şunu söyleyerek bitirebiliriz makalemizi, Hegel'in demokrasi eleştirisi tamamen rasyonellik, keyfilik ve kitle meselesi üzerine temellenir.

Kaynakça

- Avineri, Shlomo. *Hegel's Theory of the Modern State*. Cambridge/London: Cambridge University Press, 1972.
- Carritt, Edgar Frederick. "Hegel and Prussianism". *Philosophy*. Cambridge University Press. Cilt 15. No. 58 (Nisan 1940): 190-196.
- Carritt, Edgar Frederick ve Knox, Thomas Malcolm. "Hegel and Prussianism." *Philosophy*. Cambridge University Press. Cilt 15. No. 59 (Haziran 1940): 51-63.
- Doğan, Sevgi. "Hukuk Felsefesi'nin Önsözüne Dair". *Teori ve Politika*. Sayı: 59-60 (2012): 211-238.
- Friedrich, Engels. *Ludwing Feuerbach e il punto d'approdo della filosofia classica tedesca*. Çeviren Plamiro Togliatti. Editori Riuniti.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Filosofia della Storia*. Editör Eduardo Gans. Çeviren A. Novelli. Napoli, 1864.
- *Enciclopedia delle Scienze Filosofiche*. Çeviren Benedetto Croce. Bari, 1907.
- *Hegel's Philosophy of Right*. Çeviren Thomas Malcolm Knox. Oxford University Press, 1952.
- *Lectures on Natural Right and Political Science: Heidelberg 1817-1818 with additions from the Lectures of 1818-1819*. Çevirenler J. Michael Stewart ve Peter C. Hodgson. University of California Press, 1995.
- *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. Çeviren Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2004.
- *Philosophy of Right*. Çeviren Samuel Waters Dyde. New York: Dover Philosophical Classics, 2005.
- *Lineamenti di filosofia del diritto*. Çeviren Giuliano Marini. Editori Laterza, 2005.
- "Preface" ve "Introduction". *Phenomenology of Spirit*. Çeviren Terry Pinkard. Cambridge University Press, 2008.

-. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Çevrimiçi 3 Şubat 2016.
<http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/Grundlinien+der+Philosophie+des+Rechts/Einleitung>.

Houlgate, Stephen. (Editör). *The Hegel Reader*. Blackwell Publishers, 1998.

Inwood, Michael. *A Hegel Dictionary*. Blackwell Publishing, 1992.

Kaufmann, Walter. *Hegel: A Reinterpretation*. New York, Garden City: Doubleday Anchor Book, 1966.

Orman, Enver. *Hegel'in Mutlak İdealizmi*. İstanbul: Belge Yayınları, 2015.

Pelczynski, Zbigniew A. (Editör). *The State and Civil Society: Studies in Hegel's Political Philosophy*. Cambridge University Press, 1984.

Peperzak, Adriaan Th. *Philosophy and Politics: A Commentary on the Preface to Hegel's Philosophy of Right*. Martinus Nijhoff Publishers, 1987.